

JAN HERBEN

DO TŘETÍHO
A ČTVRTÉHO
POKOLENÍ

 CARPENTER
DIEM

Herbenova románová trilogie **Do třetího a čtvrtého pokolení** (III. nedokončený díl vyšel poprvé tiskem v roce 2000 zásluhou edice nakladatelství Carpe diem) žije podnes mezi čtenáři jako obraz národního a mravního obrození Moravy.

V původně dvoudílné kronice, jež náleží do zlatého fondu české literatury, autor sleduje vývoj moravského venkova ve století, které zbavilo vesnici nevolnictví a pak roboty, a tím jí dalo možnost svobodného podnikání. Soustřeďuje se hlavně na rub získávání svobod: na rozvrat pospolitosti, úpadek obcí i rodin. „Všeobecná volnost převrátila se ve všeobecnou bezhlavost,“ komentuje důsledky roku 1848 pro venkov.

Postupný rozvrat demonstuje na čtyřech generacích selské rodiny Hrabců, a to od nejstaršího příslušníka, panského drába a později bezohledného utiskovatele lidu až k národně buditeckému úsilí jeho pravnuka. Zachycuje zároveň i vliv významných dějinných událostí na život a myšlení venkovského lidu hanáckého Slovácka, kde se děj odehrává. Biblický výrok o tom, že hříchy otců se mstí ještě na čtvrtém pokolení, dává autorově kritičnosti vůči jednomu století pak rozměr mnohem širší.

JAN HERBEN (1857-1936)

prozaik, novinář, literární kritik a historik; stoupenec masarykovského realismu a jeden z průkopníků uměleckého realismu u nás vůbec. Po studiích založil časopis Čas, působil i v Národních listech, v Lidových novinách. V díle se mu podařilo vytvořit široký obraz života slováckého venkova v několika generacích a také přiblížit přírodu a lidi Táborska, kde ke konci života ponejvíce pobýval.

KNIHY

Tři chorvatské osady na Moravě (1882)
Vzorná obec (1885)
Moravské obrázky (1889)
Slovácké děti (1890)
Na dědině (1890)
Deset let proti proudu 1886-1896 (1898)
Bratr Jan Paleček, šašek krále Jiřího (1902)
Hostišov 1, 2 (1907, 1933)
Do třetího a čtvrtého pokolení (1919-21)
Chudý chlapec, který se proslavil (1928)
Listy z válečného deníku 1914-1918 (1933)
Kniha vzpomínek (1935)
Básně (posmrtně 1946)

O NĚM

Jan Herben - kronikář rodného kraje + DVD (2007)
Na dědině (DVD box, 2007)

JAN
HERBEN

DO TŘETÍHO
A ČTVRTÉHO
POKOLENÍ ■

2011

© *Carpe diem*, 2011

www.carpe.cz

Made in Moravia, Czech Republic, EU

ISBN 978-80-87195-54-3

JAN HERBEN
DO TŘETÍHO A ČTVRTÉHO POKOLENÍ

DÍL TŘETÍ

ONDŘEJ KMENT

Obyvatelé vesnice jsou rozvrstveni na čtvero kast: nejnižší kasta jsou hofeři čili podruhové, nejvyšší jsou sedláci, mezi nimi jsou chalupníci, jak se někde říká domkáři a pomenší sedláčkové – podsedníci, pravý sedlák začíná čtvrtlánkem, jenž má polí nad 60 měřic výsevky, může být také pololáník a celoláník, ale pololánici jsou v dědině jen dva a celoláník žádný.

Vesnice je uspořádána tak, že pololánici mají domy uprostřed dědiny, k oběma krajům pokračují čtvrtlánici, podsedníci jsou zcela na kraji a skupinami chalup vytrácí se dědina do polí. Hodnostní třídy mezi sedláky zakládají se na majetku, a význam jejich ukazuje se v zastoupení obce. Vliv sedláků je rozhodující, podsedníků dost malý, chalupníků pranepatrný a o podruzích se vůbec nemluví, jako by to byla polní tráva. Může být, a nemusí. Podle této stupnice se také z obecního jmění krade a podle ní ovšem se dělí zbývající obecní pastviska i úlehle na jednotlivce. Přednostou obce nemůže být než sedlák a nikdy jinak nebude, dříve nebe a země pomínou. Jsou i nyní v obci moudří lidé, pracovití, znalí poněkud i písma a zákonů. Ale jsou podsedníci, a tudíž svým nižším rodem neschopni zaujmout křeslo vladařské.

(Nemluvíme o některých sedlácích z helvítské strany – ti vůbec nesmějí doufat, že by je někdo z katolíků volil do zastupitelstva obecního.) Takový je na příklad podsedník Kment, slavný člověk. Jak on se vypracoval!

Tady na tom výstavném sedlisku čtvrtlánickém bydlívala před časy tvrdá žena, Helena Miklíčka. Nyní tu bydlí Ondřej Kment.

Miklíčka byla bohatá vdova, do manželství přinesl jeden čtvrtlán muž a druhý čtvrtlán ona, tak se stali pololáníky. A ještě přikoupili mnoho svobodných polí. Byli snad nejbohatší sedláci v Brumovicích. Oba syny Miklíčka oženila zase na pevnou, každý dostal čtvrtlán celý. Sestře Apoleně měli každý splatit po tisíci zlatých, aby měla peníze k těm svobodným polím, na kterých matka zůstala hospodářkou a výměnkářkou zároveň. Sedlisko od jedné čtvrti také zůstalo matce, protože syn se přizemil na dům, kde se ženou dostal sedlisko své. Miklíčka byla ještě statná žena, když vyženila syny z domu, a hospodařila na zbytku pevnou rukou. Tu bydlela na tom domě uprostřed dědiny. Je to jakýsi pyšný dům.

Však i Miklíčka se nesla pyšně. Jako královna. A její královskou korunou byla Poluška, na ni byla matka pyšnější nežli na syny. Od malička jí skládala výbavu, plné truhly plátna, cích a šátků. V parádní světnici bylo lůžko natlačeno prachovými peřinami až do stropu. A po pravdě řečeno, mohla si matka na takové dceři zakládat. Tak švarné, urostlé, čistotné a černoooké děvčice nebylo vúkolečně – říkali si chlapci. Ovšem ani ženicha nebylo pro ni vúkolečně – to zase podle přesvědčení matčina. („Može pro ňu dojet ve zlatém kočáře a nebude banovat.“) Poluške táhlo od patnácti ke dvaceti, rok od roku zapalovala se jako hrozen a nalívala jako májová třešně. Dvakrát se pokusili o ni mládenci z domů, přišli před hody prosit o ni za stárku, jednou Husákův chasník, po druhé Gazdův. Matka se zlostně pozastavila nad jejich smělostí, ani jeden, ani druhý nebyli jí pochuti. A Poluška také nelitovala.

Na domě u Miklíků, co tu hospodařila Miklíčka s nebožtíkem mužem, měli mlatce z chaloupek. Jmenoval se Kment. Kment a Kmentka pracovali tu, co byli svoji. Kment se při-

ženil do Brumovic z Čejkovic, neboť v dědině sloužil několik let za pacholka, koupil si chaloupku a žil se ženou brumovskou spořádaně. Ona měla několik kousků polí. Potom bylo těchto spolehlivých nádeníků tím více třeba, když Miklík zemřel. Tito Kmentovi měli chlapce Ondřeje, čiperného chlapce. Když povyrůstal v chasníka, byl hezký mladík k pohledání, třebaš byl tmavý jako cigán a měl trochu veliké zuby. Ale když začal mládencovat a dospěl mezi chasu, která už smí chodit k velikým muzikám a nosit sebevědomě kosárek za kloboukem, byl to jadrný šohaj. Ty bílé zuby zdaleka svítily a černé oči zdaleka se blýskaly. Rovný byl jak svíčka, živý jako rtuť a zdravě silný, silou sálající jako málokterý rovesník jeho v dědině.

Kmentův Ondřej, třeba chalupnický chlapec, nebyl ani mezi chasou selskou obyčejným pacholkem. Ba, celá dědina dívala se po něm jaksi výjimečně. To byl už ze školy. Farář i učitel projevovali mu pozornost, protože „měl výbornou hlavu“ a „škoda, že nemohl jít do škol“.

Ačkoli Kmentovi byli lidé chudí, v jejich chalupě nebylo takové prázdnoty jako v jiných. Když Šebestián Kubínek – podivný moravský poustevník – v padesátých letech začal obcházet dědiny s knihami, otec Kment jednoho roku dal mu deset zlatých na *Dědictví svatého Cyrila a Metoděje* v Brně, po dvou letech dal mu deset zlatých na *Dědictví svatojanské* v Praze a opět po několika letech předplatil svým (vedle Ondřeje měli děvčičku, která ve dvanácti letech zemřela) *Dědictví maličkých* v Hradci Králové. Kubínek každoročně přinášel knihy z těchto tří „dědictví“. Tyto knihy všechny Ondřej přelouskal, jak jenom našel prázdnou chvíli, a v podzimních a zimních večerech předčítával rodičům. Uměl z těch knih mnoho nazpaměť. I Kubínek, ač si příliš dětí nevsímal, míval z toho radost, když mu Ondřej správně odříkával, co v těch knihách četl. Do školy Ondřej chodil za rectora Večeře, číst, psát a počítat naučil se velice dobře,

neboť rodiče na to drželi, aby chlapec chodil pořádně do školy. Dokud bylo děvčátko živo, myslívali na to, že Ondřeje, když má dobrou hlavu, dají na řemeslo. Když jim děvčátko umřelo, řekli si: nač, k čemu? Ať zůstane doma, nač bychom zůstávali sami v prázdné chalupě?

Na tehdejších školách všelijak se učilo, ale čemu se učilo, to Kmentův Ondřej byl chlapík ve všem. Starý rector Večeřa nejradši učil ještě zpěvu. Když školáci všecko odříkali a poříkali, Večeřa vzal housle, předehrával a chlapci i děvčata učili se zpívat. Pro zpěv kostelní byli vybráni extra zpěváci, kteří musili umět noty, ve škole zpívali všichni bez rozdílu a zpívali, co rectorovi napadlo: „Kde domov můj“, „Moravo, Moravičko milá“, „Hej Slované“, „Slovan su a Slovan budu“, „Naprej“, „Bude vojna, bude“, „Má zlatá Mařenko, pozoruj to“. Slova k písním se nepsala, mladší chytali je od starších, a nejmladší často dlouho neznali smyslu toho, co zpívali. Ondřej Kment se smíchem vzpomínával si, když už byl pacholek, že v jedné písničce opakovala se slova, kterým on se naučil v první třídě takto: „Spálila si vlasy má, mé srdce ti klápolá, sláva tobě, vlasti milená.“ Ale jak přišlo na zeměpis, na mapy, na dějepis a tak dále, tu Večeřa měl slabé stránky. Roku 1863 vypravoval dětem, jak svatý Cyril a Metoděj přišli na Moravu. Že byli Slovani ze Soluně. Ve škole visela mapa Evropy, Večeřa si stoupl k mapě, zavolal několik čipernějších chlapců a povídal: „Pojďte chlapci, pomozte hledat, ať to spíš nandeme!“ A hledala se Soluň, až se našla.

Ondřejovi pomáhaly domácí knihy doplňovat zeměpis. Měli doma z Dědictví Cyrilometodějského mapu Svaté země, mapu Černé Hory, mapu střední Itálie, a Ondřej pojezdil je prstem stokrát, snad tisíckrát. Zejména tenkrát, když z Dědictví docházely cestopisy Chmelíčkovy do Svaté země, do Francouz a do Španěl. Každoročně přicházel kalendář *Moravan* s obrázky časových událostí nebo památných

míst. Ondřej všecko četl. Měl z toho zisk několikerý: měl vědomosti o věcech, kterých jiné děti neznaly, byl vždycky dychtiv po nových knihách, a naučil se i mluvit, když se mu zachtělo, jak se psalo v knihách, jaksi obratně i květnatě, jak nikdo snad v dědině neuměl. Ale mluvíval tak jen při zvláštních příležitostech a s lidmi cizími, rozumí se, neboť brumovští lidé byli by se mu vysmáli, a on sám cítil, že se nehodí, aby mluvil jako dělaně.

Když Ondřej začal chodit k muzikám – chasník nesmí, dokud mu není osmnáct roků – a když se stal pacholkem u bohaté a pyšné Miklice, byl jako jiní. Na knihy zapomněl, nosil kosárek a voničku, chodil, zápase o ně, a býval při všem, co se mezi chasou semlelo. Ale těžko, těžko mu bylo, když roku příštího k muzice začala chodit i Mikliččina dcera Poluška. Dávno se oni milovali, dávno, „ale před lidma jakby nic,“ prosívala Poluška Ondřeje. A tak Ondřej musel u muziky vídat, jak chlapci se točí okolo ní a s ní, a sám směl na ni kývnout prstem jen tak, aby jich lidé nepozorovali nápadně spolu. Dva mlýnské kameny tak neskřípají, jak skřípával Ondřej zuby, stoje v koutě u muzikantů. Rok před odvodem chlapci vyvolali Ondřeje za druhého stárka, byť byl chalupníkův, a on nesměl jít k Mikličce prosit o Polušku za stárku, aby neřekla: „Co, ty žebroto, si trúfáš!“ Aby Polušku nepohněval s jinou, vzal si za stárku sestřenicí. A přece když vzal Polušku k tanci a ona se ovinula rukama kolem jeho prsou, oba věděli, že už k sobě patří. Svět okolní jim zmizel z očí, oni dva sami se v něm točili štěstím, jeden druhému duši vypíjel. On ji nadnášel jako pápěří, ona sama občas přitiskla si ho k sobě! Ale když Ondřej v noci chodíval od muziky, nejčastěji zpíval do všech úhlů dědiny:

*„Kamaráde, bratře, nechod' k mej galánce,
lebo tě ponesú v krvavej košulce.“*